

УДК 94(477): 327.82:316.77(477.8+477.85) «1914/1917»

© Катерина Біла* (Київ)

КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ У ВОЄННІЙ ПРОПАГАНДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1914 — 1917 рр.)

Воєнна пропаганда часів Першої світової війни набула небачених доти масштабів і впливу на населення. Вона стала повноцінною зброєю, здатною впливати на результати воєнних кампаній. Один із методів воєнної пропаганди полягав у створенні «образів» чи уявлень про противника, союзників та інші групи або організації, дотичні до конфлікту. Отже, формувалися відповідні «образи ворогів» та «друзів», «героїв» та «жертв». У воєнній пропаганді Російської імперії «образ жертви», яка чекала на порятунком, приписувався населенню територій, окупованих російськими військами. З цієї причини вторгнення називали визволенням, возз'єднанням чи порятунком, а місцевих жителів — дружніми або братніми народами. Водночас «образ українців», який продукувала імперська пропаганда, мав свої характерні особливості. У статті розглянуто «образ українців» Галичини та Буковини, поширюваний у інформаційному просторі Російської імперії під час Першої світової війни.

Ключові слова: Галичина, Буковина, Україна, Російська імперія, Перша світова війна, російська окупація, воєнна пропаганда, преса, публіцистика, інформаційний простір.

Kateryna Bila (Kyiv)

IMAGE CONSTRUCTION OF UKRAINIANS FROM GALICIA AND BUKOVYNA IN RUSSIAN EMPIRE MILITARY PROPAGANDA (1914 — 1917)

Abstract. The article deals with the «image of Ukrainians» of Galicia and Bukovyna create by the Russian Empire military propaganda during the First World War, and establish the ideological reason behind it. During the First World War the Russian Empire military propaganda in accordance with its strategic tasks intentionally depicted Ukrainians of Galicia and Bukovyna as poor and primitive people who are, nevertheless, good-natured and hard-working. The media presented them as «victims» and amplified this image over whole Ukrainian population; in particular, it was applied to the peasants of the Western Ukraine. By design of the propagandists and the occupation government, the peasantry had to become the social backbone of Empire's warfare; its opinion was easy to manipulate by promising them land plots or abolition of taxes. Peasants' living conditions, which were undermined by war and poverty, aroused sympathy among the caring citizens, whose emotions the propaganda targeted.

The main goal of the Russian military propaganda included mobilization of the Empire's population, both military and economic. That's why the Empire's media landscape kept instigating to defence of «brotherly» Slavic nations, including the «lesser Russian brothers», the term applied to the Ukrainians of Galicia and Bukovyna. Such slogans gradually created the rhetoric of «justified» and defensive war, participation in it was a matter of honour and dignity, any contribution, either in the battlefield or through economic support was considered a deed worthy of respect.

The propaganda attempted to advocate to compassion to the population in the territories, occupied by the Russian army. Simultaneously, the Empire's censorship avoided to underline the Ukrainian identity, using obscure term «Russians» towards the population of the Western Ukraine instead. The Russian Empire's ideology refrained from considering Ukrainians as a separate nation, as they were equated to Russians by using «Ruthenian» as the common term. The journalists frequently used such terms as «Ruthenian» Galicians, «Ruthenian» population of Bukovyna, the region was additionally marked by such historic terms as «Carpathian Rus» or «Red Rus».

---

* докторка філософії, молодша наукова співробітниця Відділу історії України XIX — початку XX ст., Інститут історії України, Національна академія наук України

Such propaganda materials shaped an image of «unity» between Russian and Ukrainian cultures, household manners, and national clothes to justify the Empire's attempts to claim those lands. By additionally manipulating the Orthodoxy, the propaganda imposed an idea of spiritual unanimity between the Russians and Ukrainians. In this way it established an illusion that the Ukrainians and Russians never had conflicts, had common spiritual goals and values, and thus there were no any differences between them.

This propaganda stroke — «identity construction» — was an efficient tool for political and cultural manipulations of the Russian Empire government. It helped to authorize the Empire's demands for Ukrainian lands by imposing ideas of «unification» and illusions of the «single Russian nation».

Keywords: Galicia, Bukovyna, Ukraine, Russian Empire, World War I, Russian occupation, war propaganda, press, journalism, information space.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах Першої світової національні питання гостро постали перед урядами усіх імперій — учасниць світового конфлікту. Прагнення націй до самовизначення, ідентифікації, зрештою, політичної суб'єктності так «невчасно» створювало для керівництва воюючих держав нові виклики. Насправді війна лише дала поштовх уже давно назрілій проблемі, зволікати з вирішенням якої більше було неможливо. Шляхи та підходи до розв'язання «українського питання» в обох імперіях бачилося по-різному. Цей підхід залежав від цілей та мети, які вони планували досягнути. Тому образ українців у інформаційному просторі Російської імперії створювався відповідно до політичних і військових цілей, державної ідеології та офіційної риторики влади. Мета роботи полягає у з'ясуванні образу українців Галичини і Буковини, який створювала воєнна пропаганда Російської імперії під час Першої світової війни, а також встановленні його ідеологічного підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень. Більшість сучасних вітчизняних досліджень воєнної пропаганди Першої світової війни побудовані на аналізі преси¹. Окремі праці присвячені проблемі створення «образу ворога» як ключовому пропагандистському прийому². Способи «демонізації» ворога розглянули історики Р. Куцик, Б. Безпалько, залучивши дані київської, волинської та подільської преси. Важливим напрямком дослідження стало вивчення художніх образів та карикатури як нового виду агітаційно-пропагандистського продукту³. Тема «образу іншого», зокрема «образу Галичини», в історіографії висвітлена також у літературознавчому контексті, зокрема при дослідженні художньої та публіцистичної літератури польської, австрійської, російської, української, у досить широкому хронологічному зрізі, у тому числі й періоду XIX — початку XX ст.⁴. Отже, у результаті історіографічного аналізу з'ясовуємо, що проблема формування «образу Галичини» в інформаційному просторі імперії Романових активно вивчається, дослідники розробляють нові напрямки та аспекти у цій сфері. Образ Буковини та її мешканців, який побутував на теренах українських губерній Російської імперії, не став предметом окремого дослідження.

В основу джерельної бази покладені матеріали преси українських прифронтових губерній, а також публіцистична пропагандистська література, яка поширювалася в цьому регіоні. Простудійовані такі періодичні видання, як «Киевская земская газета», «Киевская мысль», «Жизнь Волыни», «Земская мысль», «Подолія», «Подольские известия». Також до масиву джерельної бази залучено пресу, яка видавалася з дозволу російської адміністрації на окупованих територіях Галичини та Буковини, а саме «Новый край», «Прикарпатская Русь», «Червоная Русь». Спільною рисою цих видань було включення до загальноімперської воєнної пропаганди. У газетах розміщувалися рубрики, які описували події на фронті, а також псевдонаукові історичні статті, які обґрунтовували справедливість приєднання окупованих російською армією територій, матеріали, які створювали образ жителів цих регіонів. Деякі газети мали більш виражений пропагандистський характер. У них широко використовувалися літературні рубрики, що допомагали значно ефективніше навіювати суспільству певні симпатії та антипатії. Вірші та оповідання відігравали особливу роль у створенні емоційного зв'язку між читачами та подіями на фронті. Серед таких газети «Киевлянин», «Земская мысль», «Подолія». Газета «Киевлянин» — щоденна літературна і політична газета, що виходила у Києві, вважалася найавторитетнішим виданням у Південно-Західному краї та однією із кращих провінційних газет в Російській імперії. Виступала основним «рупором» імперської воєнної пропаганди в українських губерніях. «Подолія» — церковно-громадська, політична і літературна газета, що виходила три рази на тиждень у Кам'янці-Подільському, містила вагому частину публікацій на тему захисту православ'я, що використовувалося з пропагандистською метою. «Земская мысль» — політична, громадська та літературна газета, яку видавала Проскурівська земська управа, з-поміж інших тем розміщувала на своїх сторінках літературні рубрики з

оповіданнями про окуповані українські території та їхніх жителів. Загалом у пресі відображалися проблеми Галичини та Буковини, спричинені бойовими діями, їхнє соціально-економічне становище, а також історія, культура, побут населення цих регіонів.

Виклад основного матеріалу. В умовах управлінської кризи, яку переживала монархія у розпал війни, на тлі суспільних протиріч, продовольчих проблем та поразок на фронті, загострене національне питання, очікувано, викликало у влади негативну реакцію. І якщо стосовно польського питання правляча верхівка маневрувала та обіцяла в туманних обрисах їй автономію, то розгляд українського питання категорично заперечувався. Так, на початку війни було закрито газети, що видавалися українською мовою, а це близько 15 часописів, які виходили у Києві, Одесі, Харкові, Полтаві та інших містах України⁵. Тому не дивно, що в інформаційному просторі імперії українцям відмовляли у власній ідентифікації, зумисно уникали тем культурних особливостей, мови, традицій, намагаючись уподібнити українське населення з російським.

У ідеї слов'янства, до якої часто зверталися у пресі, українців ми також не зустрічаємо. У воєнній пропаганді активно розвивався міф про особливу духовність слов'янських народів⁶, розглядалося «слов'янське питання», вирішення якого вбачали в об'єднанні усіх слов'ян під владою Росії⁷. До цього обґрунтування територіальних зазіхань додавався наратив про братерство слов'янських народів та «старшого» серед них — російського народу⁸. Помітно, що не всім слов'янам «дозволялася» власна ідентифікація: згадували поляків, болгар, сербів, чехів, словаків, але не українців. Коли порушували питання про утримування під ярмом Австро-Угорської імперії багатьох слов'янських народів, про українців не йшлося, а лише про «частину» російського племені⁹. Для позначення українців Галичини, Буковини редакції газет використовували такі назви, як «православне руське населення Галичини», «руські галичани», «руське населення Буковини»¹⁰. Хоча в газеті «Киевлянин» зрідка траплялося позначення «українці» та «українське», вони застосовувалися для українських науково-культурних товариств та деяких україномовних видань, що виходили на території Австро-Угорської імперії¹¹. У цьому контексті етнонім «українці» подавався в лапках, аби підкреслити його нелегітимність¹².

Як бачимо, виправдовуючи територіальні претензії Росії, пропаганда апелювала до теми «братніх» слов'янських народів. Проте коли кожен із цих народів визнавався, українців з Австро-Угорської імперії завуальовано зображали, у кращому випадку, малоросами, а загалом — російським населенням. У інформаційному просторі навмисне розмивали будь-які відмінності між українцями та росіянами, прирівнюючи їх під загальне означенням «русские».

Для українських провінцій імперії Гаґсбургів використовувалися назви «Карпатська Русь», «Зарубежна Русь», «Червона Русь», «Восточная (русская) Галиция», а мешканців називали зарубіжними російськими братами. Читачам, зокрема військовим, які мали переходити кордон з Австро-Угорською імперією, наголошували, що вони побачать таку ж російську природу, таких самих «русских» людей, почують таку ж мову¹³.

Для обґрунтування справедливості своїх претензій на українські землі, пропаганда використовувала історію. Наприклад, Галицьке князівство називалося споконвіку російською землею¹⁴. Історична довідка про Львів надавалася в контексті російської історії, згадувалося про відвідина міста Лева Петром I¹⁵. Описуючи взяття Перемишля на початку березня 1915 р., автор замітки називав його російським містом, яке в XIV столітті увійшло до складу польського королівства¹⁶.

В описі окупованих територій преса не оминала увагою складних соціально-економічних реалій життя населення, спричинених воєнними діями. У збитках, завданих цивільним, пропаганда звинувачувала противника, хоча тактика «випаленої землі» практикувалася обома арміями. До прикладу, описуючи відступ наприкінці 1915 р. російської армії з галицьких міст, автор підкреслював, що росіяни нічого не залишали для «поживи» австрійським військам¹⁷. Дійсно, відступ російських військ з окупованих територій супроводжувався пlynдруванням цивільної інфраструктури, підривом залізниць, підпалами житлових будинків та пограбуванням місцевих жителів. Наприклад, покидаючи Чернівці влітку 1917 р., російські солдати завдали пошкоджень усім місцевим підприємствам, зруйнували електростанцію, висадили в повітря водогінну вежу навпроти залізничного вокзалу, зруйнували приміщення залізничного вокзалу та понівечили все залізничне устаткування, зруйнували мости через р. Прут¹⁸.

На тлі сумних картин — спустошених війною сіл, незораних полів — на сторінках газет поставав у повній безпорадності голодний і безпомічний український селянин¹⁹. Преса створювала «образ

жертви» та ретранслювала його на все українське населення, а передовсім селян Галичини та Буковини. Пропаганда, як і окупаційна адміністрація, вбачала у селянському прошарку, найбільш зубожілому та постраждалому, свою соціальну опору. Їхньою думкою можна було легко маніпулювати, обіцяючи, найперше, землі та скасування податків.

Кореспонденти використовували образ «знедолених» українських селян, щоб викликати у читачів співчуття. Для підтримки жертв «австрійського терору», і мова йшла не лише про політичних в'язнів, а й про всіх українців окупованих територій, створювалися благодійні комітети, куди редакції запрошували своїх читачів направляти кошти²⁰. «Образ жертви» допомагав пропагандистам підкреслювати справедливий характер війни. Він посилював вагомість тієї продовольчої допомоги, яку надавала російська окупаційна адміністрація. У пресі згадувалося про докладання «неймовірних» зусиль імперською владою задля налагодження економіки в регіонах. Йшлося про відновлення торгівлі в містах і містечках окупованої Галичини та Буковини, де на ринках почали з'являтися товари, виготовлені в Російській імперії²¹, про налагодження залізничного сполучення з територіями Росії²².

Очевидною відмінністю українців від окупантів, яку пропаганда не могла оминати, була відсутність у регіоні Російської православної церкви та її традицій. У той час як в імперії Романових виключне право на православ'я мала Російська православна церква, у Галичині традицію східного християнського обряду представляла Греко-католицька церква, а на Буковині — автокефальна Буковинсько-Далматинська митрополія. Згідно з імперським нарративом, місцеве православне населення необхідно було «очистити» від будь-якої «схизми» та «врятувати заблукалі душі» українців²³.

Релігійна тематика в інформаційному просторі сприяла утвердженню ідеї про «велику місію» Російської імперії у війні — поширення «російського православ'я» як єдино правильного. В пресі висвітлювалася боротьба на окупованих територіях із «неправильними» церквами та їхнім духовенством, навіщення останніх до російського православ'я або покарання непокірних. У зв'язку з арештом митрополита Андрея Шептицького газети наголошували, що окупаційна влада спочатку проявила «великодушність» і дозволила йому правити службу. Однак після проповіді, у якій митрополит назвав загарбників «гвалтівниками» та висловив сподівання на швидке звільнення Галичини від росіян, його заарештували та відправили у заслання²⁴. Тиску зазнав буковинський митрополит Володимир Репта, якого окупанти шляхом шантажу та погроз змусили видати циркуляр до буковинського духовенства із закликом згадувати під час богослужіння ім'я російського імператора. Сучасник подій Юліус Вебер у своїх спогадах розповідав, що на парафіян така зміна справила особливо гнітюче враження²⁵.

Намагаючись видати бажане за дійсне, кореспонденти описували фантастичні історії про присутність російських солдатів на богослужінні греко-католицького священника, який нібито називав їх захисниками, а парафіяни висловлювали їм вдячність²⁶. Газета «Подолія» розповідала про подвиг православного священника Порфирія Холодного, який, перебуваючи у складі санітарного обозу, потрапив в оточення австрійського загону. За словами автора, він з іконою, подарованою імператором, вийшов до противника і закликав не проливати братньої крові. Оскільки в загоні були українці, вони зрозуміли його слова, добровільно склали зброю й здалися в полон²⁷.

Подібними дописами на сторінках преси створювалася ілюзія духовної близькості між українським населенням та окупантами, начебто українці та росіяни не конфліктували, мали спільні духовні орієнтири і цінності, а отже, між ними не було жодної різниці.

У пресі поширювалася думка про «велику» культурну місію Росії на захоплених територіях²⁸, де описувалися просвітницькі ініціативи, що виходили від загарбників. На сторінках друкованого видання «Прикарпатська Русь» (вид. м. Львів) у грудні 1914 р. читачів інформували про відкриття при Петербурзькій гімназії вищих курсів для галичан та буковинців, яких запрошували вивчати російську мову, географію, історію Росії та її церкви. Пріоритет при відборі слухачів надавався педагогам і випускникам учительських гімназій. По завершенні навчання вони мали отримати дипломи про так звану «перекваліфікацію», який давав би їм право займатися викладацькою діяльністю у навчальних закладах в себе на батьківщині²⁹. У січні наступного року «Києвлянин» повідомляв, що в містечку Самбір було створено перші в Галичині курси з вивчення російської мови для вчителів, на які зарахували 58 слухачів³⁰. Незабаром подібні курси відкрилися у Тернополі та інших окупованих містах³¹. Такими заходами імперська влада прагнула забезпечити контроль над освітнім процесом і просувати свій світогляд, нав'язуючи його місцевому населенню. Особливу увагу приділяли викладанню гуманітарних дисциплін, що мали стати основою для виховання нових

покоління у душі російської імперської ідеології. Для цього залучали місцеві педагогічні кадри, перетворюючи їх на «провідників» імперської ідеї.

Отже, через підготовку «перекваліфікованих» учителів влада прагнула інтегрувати галичан та буковинців у російську імперську систему цінностей, посилюючи асиміляційні процеси.

Пропаганда Російської імперії намагалася створити образ культурної єдності українців Галичини та Буковини з мешканцями самої імперії, підкреслюючи подібність їхніх побутових традицій та національного одягу. У друкованих виданнях того часу публікували фотографії, що мали засвідчувати спільні риси між українським населенням окупованих західних територій та українцями, які вже перебували під владою Російської імперії. На світлинах зображувалися народний стрій, елементи побуту та традиційна архітектура сіл, які називалися російськими³². У статтях описували спосіб ведення господарства та типи промислів, якими займалися галицькі і буковинські селяни, зазначаючи, що вони нагадують господарську діяльність мешканців Правобережної України. Особливу увагу звертали на їхню прив'язаність до сільського життя, а також любов до землеробства й бджільництва, називаючи ці риси «типово російськими»³³. Насправді ж такі характеристики були типовими для українського селянства загалом, і традиції, збережені в Галичині та на Буковині, значно більше пов'язані з українською культурою, ніж з російською. Проте через пропагандистські матеріали створювався образ «єдності» культури, спрямований на виправдання імперських претензій на ці землі.

Романтизації уявлень про мешканців окупованих регіонів значною мірою сприяли художні тексти. Вірші та короткі оповідання, розміщені на сторінках преси, зображували проблеми, з якими стикалися українці в Австро-Угорській імперії, їхні потреби та сподівання. У таких творах жителів галицьких і буковинських сіл називали «рідними братами», широко використовувалися описи природи, побуту селян та укладу життя громади³⁴. Завдяки художнім образам селяни Галичини та Буковини поставали в пресі як прості, наївні й безневинні «маленькі люди», не здатні захистити себе.

Джерелом для пропагандистських текстів про українське населення на територіях, окупованих російськими військами, ставали розповіді солдатів, що квартирувалися в домівках цивільних. В одній із заміток зустрічаємо опис «гостювання» російських офіцерів у мешканки з околиць Перемишля. Характерно, що кореспондент відкрито не вихваляв російських військових, але завуалювано вказував на «переваги» для місцевого населення від присутності окупаційних військ. Так, господиня, відповідаючи на запитання, які, на її думку, солдати кращі — російські чи австрійські, зауважила, що краще б ані ті, ані інші не з'являлися у її домі, бо австрійці забрали коней, а росіяни — корів³⁵. У цій відповіді читач не бачив чітко визначеного винуватця завданих жінці збитків, адже винною видавалася «абстрактна» війна, якої «краще б» не було. Прочитавши текст, складається враження, що найбільшим страхом жінки були безлад і анархія. Реальну загрозу для неї, зі слів автора, становили дезертири, які втекли з війська, тоді як регулярна армія в регіоні, навіть російська, забезпечувала порядок.

Позитивне ставлення до перебування російських військ та адміністрації в окупованих містах поширювали колаборанти. Захоплення Чернівців росіянами на сторінках «Киевской мисли» описував місцевий мешканець, русофіл, який, очевидно, втік з міста під час першого відступу російських військ. Читачам повідомляли про умови, в яких опинилися прихильники росіян напередодні першої окупації, зокрема про обшуки австрійських жандармів у помешканнях осіб, підозрюваних у шпигунстві, та їхнє ув'язнення. На противагу негативному висвітленню дій австрійської влади, російські війська в столиці Буковини подавалися як гаранті безпеки, стабільності та добробуту краю³⁶. Газети сповіщали про хвилю репресій, яка спіткала тих, хто під час першої окупації міста симпатизував росіянам. Цікаво, що «донощиками» і «прислужниками» австрійській владі кореспонденти називали євреїв, які, за їхніми твердженнями, стояли на виході з православних храмів та вказували жандармам на осіб, що співпрацювали з окупаційною адміністрацією³⁷. Відповідно, пропаганда не лише викликала співчуття до православних жителів окупованих міст, переважно українців, а й розпалювала ненависть до єврейського населення.

Висновки. Отже, воєнна пропаганда Російської імперії часів Першої світової війни, відповідно до її стратегічних завдань, цілеспрямовано зображала українців Галичини та Буковини як бідних, недалеких і примітивних людей, але водночас добродушних і працьовитих. Преса формувала з них «образ жертви», який поширювався на все українське населення, особливо селян Західної України. Саме селянство, за задумом пропагандистів і окупаційної адміністрації, мало стати соціальною опорою імперії, адже його думкою можна було легко маніпулювати, пропонуючи земельні наділи чи

скасування податків. Становище селян, які найбільше постраждали від війни та злиднів, викликало співчуття у небайдужих громадян, на емоції яких й орієнтувалася пропаганда.

Основна мета російської воєнної пропаганди полягала в мобілізації власного населення — як економічній, так і військовій. Тому в інформаційному просторі імперії постійно звучали заклики до захисту «братніх» слов'янських народів і «менших руських братів», під якими розумілися українці Галичини та Буковини. Такими гаслами поступово формувався наратив про «справедливу» й оборонну війну, участь у якій була справою честі та гідності, а внесок кожного, чи то на полі бою, чи в економічній підтримці, вважався вчинком, достойним пошани.

Пропаганда намагалася викликати у населення співчуття до мешканців окупованих російською армією територій. Водночас імперська цензура не допускала підкреслення української ідентичності, натомість використовувалися завуальовані означення «руські» для жителів західноукраїнських земель. У межах російської імперської ідеології для українців не знаходилося місця як для окремого народу, адже їх прирівнювали до росіян через застосування терміна «руські». У текстах кореспондентів часто вживалися назви «руські галичани», «руське» населення Буковини, а для позначення регіону використовувалися історичні терміни «Карпатська Русь» або «Червона Русь».

Через такі матеріали в інформаційному просторі створювався образ «єдності» російської та української культур, побутових традицій і національного одягу, що мало виправдати імперські претензії на ці землі. Окремо маніпулювали темою православ'я, за допомогою якої пропаганда нав'язувала ідею духовної близькості між українцями та росіянами. Таким чином створювалася ілюзія, що українці та росіяни ніколи не конфліктували, мали спільні духовні орієнтири і цінності, а отже, між ними не було жодних відмінностей.

Цей пропагандистський прийом — «створення образів» — слугував ефективним інструментом політичних і культурних маніпуляцій влади Російської імперії. Він виправдовував претензії на українські землі через нав'язування ідеї «спорідненості» та створення ілюзії «єдиного руського народу».³⁸

¹ І. Басенко, *Образ німців на матеріалах щоденної українсько- та російськомовної преси Києва (січень 1914 — грудень 1918 рр.)* [The image of the Germans in the materials of the daily Ukrainian and Russian-language press of Kyiv (January 1914 — December 1918)], дис. канд., Київ, 2020. 412 с.; І. Басенко, *Образ німців у воєнній поезії: за матеріалами преси Києва (серпень — грудень 1914 р.)* [The image of Germans in war poetry: based on materials from the Kyiv press (August — December 1914)], in «Український історичний журнал», Київ, Інститут історії України НАН України, 2014, №3, с. 70-78; О. Мосієнко, *Пропаганда в умовах Першої світової війни (аналіз періодичних видань Волині)*, [Propaganda in the conditions of the First World War (analysis of Volyn periodicals)], in «Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка», Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014, вип. 3 (121), с. 29-32.

² О. Маєвський, *Формування візуальних образів напередодні та у роки Першої світової війни* [The formation of visual images on the eve and during the First World War], in «Краєзнавство», Київ, Національна спілка краєзнавців України, 2018, №4, с. 13.; І. Басенко, *Образ німців на матеріалах щоденної українсько- та російськомовної преси Києва (січень 1914 — грудень 1918 рр.)*, с. 70.

³ О. Маєвський, *Формування візуальних образів напередодні та у роки Першої світової війни*, с. 11; Р. Куцик, *Карикатура як особливий механізм інформаційної пропаганди на території українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр.* [Caricature as a special mechanism of information propaganda in the territory of the Ukrainian provinces of the South-Western Territory in 1914–1917.], in «Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету», Запоріжжя, Запорізький національний університет, 2017, вип. 47, с. 69-74.

⁴ Р. Голик, *Anima Galicina і/чи Fata Morgana: реальна й віртуальна Галичина в літературі та ментальності* [Anima Galicina and/or Fata Morgana: Real and Virtual Galicia in Literature and Mentality], in «Вісник Львівського університету. Серія філологічна», Львів, Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2014, вип. 60, ч. 1., с. 54; Р. Голик, *«Галичина» як семіотична проблема: до археології образів та стереотипів* [«Galicia» as a semiotic problem: towards the archaeology of images and stereotypes], in «Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність», Львів, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національна академія наук України, 2006-2007, вип. 15, с. 708-719.

⁵ О. Реєнт, О. Сердюк, *Перша світова війна і Україна* [World War I and Ukraine], Київ, 2004, с. 448-449.

⁶ *Что может дать миру славянство?* [What can Slavism give to the world?], in «Подолія», 1914, 21 ноября, № 124, с. 1-2.

⁷ *Сердце России* [Heart of Russia], in «Киевлянин», 1914, 7 августа, №216, с. 1.

⁸ Н. Коновалов, *Славянство* [Slavism], in «Киевлянин», 1914, 25 августа, №234, с. 2.

- ⁹ Царство всерусское [The All-Russian Kingdom], in «Киевлянин», 1914, 6 августа, №215, с. 3.
- ¹⁰ А. Исаева, *Перша світова війна на сторінках газети «Киевлянин»* [The First World War on the pages of the newspaper «Kievlyanin»], in «Краєзнавство», Київ, Національна спілка краєзнавців України, 2018, №4, с. 21.
- ¹¹ Львов [Lviv], in «Киевлянин», 1914, 22 августа, №231, с. 2.
- ¹² Галицькие «українці» и война [Galician «Ukrainians» and the war], in «Киевлянин», 1914, 22 августа, №231, с. 4.
- ¹³ На врага, но не среди врагов [On the enemy, but not among the enemies], in «Киевлянин», 1914, 5 августа, №214, с. 2.
- ¹⁴ Русь единая, великодержавная! [Rus united, great power!], in «Киевлянин», 1914, 23 августа, №232, с. 2.
- ¹⁵ Львов, in «Киевлянин», 1914, 22 августа, №231, с. 2.
- ¹⁶ Перемышль [Przemysl], in «Земская мысль», 1915, 14 августа, №63, с. 2-3.
- ¹⁷ В. Михайловский, *По местам боев. Бои в Станиславе* [By the battlefields. Battles in Stanislav], in «Земская мысль», 1915, 24 февраля, №47, с. 2.
- ¹⁸ Ю. Вебер, *Російська окупація Чернівців* [Russian occupation of Chernivtsi], Чернівці, 2016, с. 126.
- ¹⁹ Львов: Землевладельческая помощь населению Карпатской Руси [Lviv: Landowners' assistance to the population of Carpathian Rus], in «Земская мысль», 1915, 26 февраля, №49, с. 4; *Ефрейтер. Городок в Галиции* [Corporal. A town in Galicia], in «Земская мысль», 1915, 4 марта, №54, с. 3.
- ²⁰ Помогите родной Галичине [Help your relatives in Galicia], in «Подольнин», 1915, 13 марта, №1277, с. 4.
- ²¹ В Галиции [In Galicia], in «Земская мысль», 1915, 15 января, №13, с. 3; *В Перемышле*. [In Przemysl], in «Земская мысль», 1915, 15 марта, №64, с. 2.
- ²² Железнодорожное сообщение с Галицией [Railway connection with Galicia], in «Земская мысль», 1915, 4 марта, № 54, с. 3.
- ²³ Нужно дорожить временем [Time must be treasured], in «Подолія», 1914, 7 ноября, №118, с. 3; А. Билимович, *Буковина и Трансильвания* [Bukovina and Transylvania], in «Киевлянин», 1915, 6 января, №6, с. 2.
- ²⁴ К аресту униатского митрополита графа Шептицкого [On the arrest of the Uniate Metropolitan Count Sheptytsky], in «Подолія», 1914, 5 октября, №104, с. 4.
- ²⁵ Ю. Вебер, *Російська окупація Чернівців*, с. 56-57.
- ²⁶ В Галичине [In Galicia], in «Подолія», 1914, 2 ноября, №116, с. 4.
- ²⁷ Священник-победитель [Victorious Priest], in «Подолія», 1914, 12 ноября, №120, с. 3.
- ²⁸ В Галиции [In Galicia], in «Земская мысль», 1915, 15 января, №13, с. 3.
- ²⁹ Объявление [Announcement], in «Прикарпатская Русь», 1914, 31 декабря, №1504, с. 1.
- ³⁰ Открытие курсов русского языка в Галичине [Opening of Russian language courses in Galicia], in «Киевлянин», 1915, 6 января, №6, с. 6.
- ³¹ Открытие курсов русского языка в Тарнополе [Opening of Russian language courses in Tarnopol], in «Киевлянин», 1915, 15 января, №14, с. 5.
- ³² В Галичине [In Galicia], in «Киевлянин», 1915, 19 января, №19, с. 2; *Убогая и ветхая церковь Галичины* [The poor and dilapidated church of Galicia], in «Киевлянин», 1915, 20 января, №20, с. 2.
- ³³ Д. Бобров, *Из Галицких впечатлений* [From Galician impressions], in «Подольнин», 1915, 13 апреля, №1277, с. 2.
- ³⁴ Прикарпатские братья [Carpathian brothers], in «Киевлянин», 1915, 20 января, №20, с. 3.
- ³⁵ Е. Ганейзер, *Под Перемышлем. При большой дороге* [Near Przemysl. On the Highway], in «Земская мысль», 1915, 3 марта, №53, с. 2-3; Е. Ганейзер, *Под Перемышлем. При большой дороге (окончание)* [Near Przemysl. On the Highway (end)], in «Земская мысль», 1915, 4 марта, №54, с. 2-3; *Перемышль после падения* [Przemysl after the fall], in «Земская мысль», 1915, 14 марта, №63, с. 1.
- ³⁶ Поездка в Буковину [Trip to Bukovina], in «Киевская мысль», 1915, 19 января, №19, с. 2.
- ³⁷ Подробности вступления русских войск в Черновцы [Details of the entry of Russian troops into Chernivtsi], in «Подолія», 1914, 26 ноября, №126, с. 3.

References

1. Basenko I., *Образ німців на матеріаліх шчоденної українсько- та російськомовної преси Києва (січень 1914 — грудень 1918 рр.)* [The image of the Germans in the materials of the daily Ukrainian and Russian-language press of Kyiv (January 1914 — December 1918)], dys. kand., Kyiv, 2020, 412 s.
2. Basenko I., *Образ німців у воєнній поезії: за матеріалами преси Києва (серпень — грудень 1914 р.)* [The image of Germans in war poetry: based on materials from the Kyiv press (August — December 1914)], in «Український історичний журнал», Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014, №3, s. 70-78.
3. Bilimovich A., *Буковина і Трансильванія* [Bukovina and Transylvania], in «Киевлянин», 1915, 6 yanvary, №6, s. 2.
4. Bobrov D., *Из Галицких впечатлений* [From Galician impressions], in «Podolyanin», 1915, 13 aprelya, №1277, s. 2.
5. *Сhto mozhет dat miru slavyanstvo?* [What can Slavism give to the world?], in «Podoliya», 1914, 21 noyabrya, №124, s. 1-2.
6. Efreyter. *Gorodok v Galitsii* [Corporal. A town in Galicia], in «Zemskaya mysl», 1915, 4 marta, №54, s. 3.
7. Galitskiye «ukraintsi» i vojna [Galician «Ukrainians» and the war], in «Kievlyanin», 1914, 22 avgusta, №231, s. 4.
8. Ganeyzer E., *Pod Peremyshlem. Pri bolshoy doroge* [Near Przemysl. On the Highway], in «Zemskaya misl», 1915, 3 marta, №53, s. 2-3.

9. Ganeyzer E., Pod Peremyshlem. Pri bolshoy doroge (okonchaniye) [Near Przemysl. On the Highway (end)], in «Zemskaya misl», 1915, 4 marta, №54, s. 2-3.
10. Holyk R., Anima Galicina i/chy Fata morgana: realna y virtualna Halychyna v literaturi ta mentalnosti [Anima Galicina and/or Fata Morgana: Real and Virtual Galicia in Literature and Mentality], in «Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna», Lviv, Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka, 2014, vyp. 60, ch. 1, s. 54.
11. Holyk R. «Halychyna» yak semiotychna problema: do arkeolohii obraziv ta stereotypiv [«Galicia» as a semiotic problem: towards the archaeology of images and stereotypes], in «Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist», Lviv, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, 2006-2007, vyp. 15, s. 708-719.
12. Isaieva A., Persha svitova vina na storinkakh hazety «Kievlyanyn» [The First World War on the pages of the newspaper «Kievlyanin»], in «Kraieznavstvo», Kyiv, Natsionalna spilka kraieznavstiv Ukrainy, 2018, №4, s. 21.
13. K arestu uniatskogo mitropolita grafa Sheptitskogo [On the arrest of the Uniate Metropolitan Count Sheptytsky], in «Podoliya», 1914, 5 oktyabrya, №104, s. 4.
14. Kononov N., Slavyanstvo [Slavism], in «Kiyevlyanin», 1914, 25 avgusta, №234, s. 2.
15. Kutsyk R., Karykatura yak osoblyvyi mekhanizm informatsiinoi propahandy na terytorii ukrainskykh hubernii Pivdenno-Zakhidnoho kraiu u 1914–1917 rr. [Caricature as a special mechanism of information propaganda in the territory of the Ukrainian provinces of the South-Western Territory in 1914–1917], in «Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu», Zaporizhzhia, Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2017, vyp. 47, s. 69-74.
16. Lvov [Lviv], in «Кіевлянин», 1914, 22 августа, №231, s. 2.
17. Lvov: Zemlevladelchiskaya pomoshch naseleniyu Karpatskoy Rusi [Lviv: Landowners' assistance to the population of Carpathian Rus], in «Zemskaya mysl», 1915, 26 fevralya, №49, s. 4.
18. Maievskiy O., Formuvannia vizualnykh obraziv naperedodni ta u roky Pershoi svitovoi viiny [The formation of visual images on the eve and during the First World War], in «Kraieznavstvo», Kyiv, Natsionalna spilka kraieznavstiv Ukrainy, 2018, №4, s. 13.
19. Mikhaylovskiy V., Po mestam boyev. Boi v Stanislave [By the battlefields. Battles in Stanislav], in «Zemskaya mysl», 1915, 24 fevralya, №47, s. 2.
20. Mosiienko O., Propahanda v umovakh Pershoi svitovoi viiny (analiz periodychnykh vydan Volyni) [Propaganda in the conditions of the First World War (analysis of Volyn periodicals)], «Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka», Kyiv, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2014, vyp. 3 (121), s. 29-32.
21. Na vraga. no ne sredi vragov [On the enemy, but not among the enemies], in «Kievlyanin», 1914, 5 avgusta, №214, s. 2.
22. Nuzhno dorozhit vremenem [Time must be treasured], in «Podoliya», 1914, 7 noyabrya, №118, s. 3.
23. Obyavleniye [Announcement], in «Prikarpatskaya Rus», 1914, 31 dekabrya, №1504, s. 1.
24. Otkrytiye kursov russkogo yazyka v Galichine [Open more Russian language courses in Galicia], in «Kievlyanin», 1915, 6 yanvarya, №6, s. 6.
25. Otkrytiye kursov russkogo yazyka v Tarnopole [Opening of Russian language courses in Tarnopol], in «Kievlyanin», 1915, 15 yanvarya, №14, s. 5.
26. Peremyshl posle padeniya [Przemysl after the fall], in «Zemskaya misl», 1915, 14 marta, №63, s. 1.
27. Peremyshl [Przemysl], in «Zemskaya mysl», 1915, 14 marta, №63, s. 2-3.
28. Podrobnosti vstupleniya russkikh voysk v Chernovtsy [Details of the entry of Russian troops into Chernivtsi], in «Podoliya», 1914, 26 noyabrya, №126, s. 3.
29. Pomogite rodnoy Galichine [Help your relatives in Galicia], in «Podolyanin», 1915, 13 marta, №1277, s. 4.
30. Poyezdka v Bukovinu [Trip to Bukovina], in «Kievskaya misl», 1915, 19 yanvarya, №19, s. 2.
31. Prikarpatskiye bratia [Carpathian brothers], in «Kievlyanin», 1915, 20 yanvarya, №20, s. 3.
32. Reient O., Serdiuk O., Persha svitova viina i Ukraina [World War I and Ukraine], Kyiv, 2004, s. 448-449.
33. Rus edinaya, velikoderzhavnaya! [Rus united, great power!], in «Kievlyanin», 1914, 23 avgusta, №232, s. 2.
34. Serdtse Rossii [Heart of Russia], in «Kiyevlyanin», 1914, 7 avgusta, №216, s. 1.
35. Svyashchenik-pobeditel [Victorious Priest], in «Podoliya», 1914, 12 noyabrya, №120, s. 3.
36. Tsarstvo vserusskoye [The All-Russian Kingdom], in «Kiyevlyanin», 1914, 6 avgusta, №215, s. 3.
37. Ubogaya i vetkhaya tserkov Galichiny [The poor and dilapidated church of Galicia], in «Kievlyanin», 1915, 20 yanvarya, №20, s. 2.
38. Veber Yu., Rosiiska okupatsiia Chernivtsiv [Russian occupation of Chernivtsi], Chernivtsi, 2016, 126 s.
39. V Galichine [In Galicia], in «Kievlyanin», 1915, 19 yanvarya, №19, s. 2.
40. V Galichine [In Galicia], in «Podoliya», 1914, 2 noyabrya, №116, s. 4.
41. V Galitsii [In Galicia], in «Zemskaya mysl», 1915, 15 yanvarya, №13, s. 3.
42. V Peremyshle [In Przemysl], in «Zemskaya mysl», 1915, 15 marta, №64, s. 2.
43. Zheleznodorozhnoye soobshcheniye s Galitsiyey [Railway connection with Galicia], in «Zemskaya mysl», 1915, 4 marta, №54, s. 3.